

Кравець
Ганна Василівна

Теоретичне підґрунття та сучасний зміст поняття «соціальна держава»

УДК 325.455
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-4-30-33>

Кравець Ганна Василівна
доцент кафедри соціальної роботи
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова,
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна

Актуальність вибору теми зумовлена наслідками глобалізації економіки, які спричинюють цілий ряд соціальних наслідків у суспільстві, долати які має держава через свої виконавчі органи влади. Тому для більшості країн світу та для України зокрема постає проблема вибору такої моделі держави, яка б ґрунтувалася на оптимальній моделі стосунків держави й економіки та сприяла б і економічному зростанню країни, і вирішенню соціальних проблем суспільства.

За допомогою історичного та аналітичного методів доведено, що ідея «соціальної держави», яка є для більшості країн домінуючою моделлю взаємин держави, суспільства і економіки, еволюціонує та доводить свою життєздатність у сучасних умовах, хоча й певні положення її класичного варіанту зазнають суттєвих змін. Сама держава як інститут влади трансформується, а тому і всі пов'язані з ним поняття так само зазнають змін, при цьому соціальна функція держави зростає за обсягами і перетворюється поступово на основну.

Наголошується на тому, що показники економічного розвитку, а саме витрати сучасних держав на соціальні видатки, вимагає від урядів вжити заходів щодо економії бюджетних коштів та скорочення видатків. Однак під час прийняття управлінських рішень щодо скорочення бюджетних видатків переваги повинні мати заходи, спрямовані на скорочення політично вагомих статей, оскільки це позитивно вплине на темпи розвитку економіки, ніж скорочення статей державного споживання або державних інвестицій, та збереже соціальну ознаку держави.

Запровадження такого підходу щодо регулювання економічного розвитку країни шляхом перегляду соціальних видатків здатне забезпечити дієвість моделі «соціальної держави» та зберегти партнерські відносини між суспільством, державою та економічним життям, які є головним здобутком «соціальної держави».

Ключові слова: соціальна держава, глобалізаційні зміни, функції держави, соціальна політика, державні видатки, бюджет.

Вступ. Серед основних наслідків глобалізації процес розмивання контурів держави вважається одним із найсуттєвіших, оскільки здатен призвести до демонтажу управлінських інститутів влади у суспільстві. Водночас глобалізація економіки спричинює цілий ряд соціальних наслідків у суспільстві, долати які має держава через свої виконавчі органи влади та за власний рахунок. Тому на порядку денному разом із трансформаційними процесами виникає питання щодо визначення та побудови в Україні такої моделі держави, яка б ґрунтувалася на оптимальній моделі стосунків держави й економіки та сприяла б і економічному зростанню країни, і вирішенню соціальних проблем суспільства.

Розв'язання цієї проблеми можливо лише за умов міждисциплінарного підходу та поєднання зусиль представників різних наук. Зокрема, серед українських авторів, які досліджували проблеми функціонування сучасної держави, необхідно відзначити А. Гальчинського, В. Гейця, Т. Коляду, Г. Музиченко, Л. Ярову та ін. Однак тема залишається не до кінця вивченою. Питання актуальності та спроможності «соціальної держави» все більше загострюється і вимагає нових досліджень.

Мета та завдання. Дана стаття має на меті висвітлити основні теоретичні засади поняття «соціальна держава» та з'ясувати ступінь їх релевантності шляхом аналізу реального стану сто-

сунків між суспільством, державою і економікою в сучасній Україні.

Методи дослідження. Для презентації основних теоретичних засад визначення поняття «соціальна держава» в межах соціально-політичного дискурсу буду застосовано історичний та аналітичний методи, які дозволять сформувати цілісне уявлення про еволюцію поняття та його сучасний вимір. За допомогою аналітичного методу здійснено аналіз основних фінансових показників розвитку економіки України, які відображають стан розвитку стосунків між суспільством, державою та економікою на сучасному етапі та визнаються світовою спільнотою як показники «соціальності» держави.

Результати. Звертаючись до історії виникнення поняття «соціальна держава», слід зазначити, що вперше офіційно цей термін вжито в Конституції ФРН 1949 року. Принцип «загальнолюдської солідарності» у страхуванні, проголошений до цього Бісмарком, отримав підтримку канцлера ФРН Людвіга Ерхарда в межах створюваної їм «правової та соціальної держави». Ухвалений ним у 1967 р. «Закон про стимулювання стабільності та економічного зростання» створював механізм розв'язання важкої проблеми – сумісництва високих темпів економічного зростання, низького рівня інфляції з величезними фінансовими витратами на потреби «всеохоплюючої» системи соціального страхування [4, с. 143].

Наступний крок на шляху до «держави добробуту» було зроблено у 1970 р. шляхом відкриття урядовою коаліцією шляхів фінансовим потокам, які не тільки дозволили залучити до системи страхування практично всі прошарки населення, але й надали можливість державі взяти на себе відповідальність «за всі ризики її громадян» [4, с. 144].

Доба глобалізації ставить перед кожною державою і кожним її мешканцем нові, невідомі раніше завдання, для розв'язання яких необхідне зовсім інше уявлення про світ. Досить швидко формується інформаційне суспільство, яке також виставляє до кожної людини нові вимоги [11, с. 422].

Так, соціальна ринкова економіка передбачає створення сприятливих умов для включення в ринковий механізм усіх верств населення на мікроекономічному рівні, а також встановлення розміру мінімальної заробітної плати не нижче прожиткового мінімуму, надання субсидій малозабезпеченим категоріям населення, розвиток усіх видів соціального страхування, забезпечення механізму соціального партнерства [3, с. 186].

Згідно з класифікацією Г. Еспрінга-Андерсена сучасні держави запропонували три можливих типи реакції на глобальні зміни. Так, у соціал-демократичних соціальних державах (Швеція) були зроблені спроби зберегти вірність політиці добробуту через створення робочих місць у державному секторі. Уряди цих країн намагаються зробити спробу адаптації основоположних напрямів діяльності соціальної держави до змінюваних економічних характеристик господарювання в контексті соціально-економічної глобалізації [2].

Однак сьогодні все частіше висловлюються сумніви з приводу життєздатності такого «шведського» шляху розв'язання проблеми адаптації класичних принципів та методів діяльності соціальної держави в сучасних умовах на довгостроковій основі.

Ліберальна модель соціальної держави, яка сьогодні фактично діє у США, ґрунтується на ідеї державної дерегуляції. Прикладом такої моделі може виступити консервативно-корпоративістський підхід, який було реалізовано в Німеччині, де ліквідували робочі місця в непродуктивних секторах і, по суті, обрали стратегію збільшення безробіття, за якої кошти спрямовуються на інвестиції у високопродуктивні галузі та підприємства [5, с. 185].

Як бачимо, моделі діяльності соціальної держави різняться не лише за формою, а й за розумінням механізмів забезпечення стану загального добробуту, за баченням шляхів розвитку соціальної держави за умови кардинальних змін у загальносвітовому політичному, економічному, соціальному і правовому просторі.

Попри всі зазначені відмінності, які характерні для цих трьох моделей, можна виділити певні спільні риси, що розкривають сутність соціальної допомоги, яка надається державою. Зокрема, «допомога нада-

ється за умови, якщо отримувані прибутки нижчі за офіційно визнану межу бідності або активи нижчі за певний мінімум, крім того, передбачається покрити різницю між межею бідності та реальним прибутком для всіх, хто потребує допомоги» [5, с. 185].

Формування держави загального добробуту виявилось значним соціальним досягненням світової цивілізації ХХ ст., стало вагомим чинником, що сприяє розв'язанню протиріч економічного розвитку в умовах НТР, стимулювало фактори зростання, продуктивність та інновації, а в політичному сенсі забезпечило соціальну стабільність, сприяло ствердженню принципів справедливості та солідарності. Доба соціальної держави фактично переорієнтувала вектор розвитку цивілізації, що супроводжувалося намаганнями перегляду принципів соціально-економічного зростання та ролі держави, зміною характеру перерозподілу національного доходу [2, с. 26].

Однак суспільство не стоїть на одному місці, а постійно розвивається під тиском багатьох чинників як політичного, так і економічного характеру, які спричиняють необхідність оновлення курсу політики. Модернізація соціальної політики – природний та необхідний процес, зумовлений трансформацією економіки та соціальної структури. У 1970-х рр. завершився довготривалий цикл розвитку країн Заходу, пов'язаний із формуванням механізмів держави загального добробуту. Однак у подальшому попередні умови економічного розвитку зазнали суттєвих змін, що призвело до початку нового етапу розвитку соціальної держави, межі якої багато в чому визначаються трансформацією світогосподарських процесів та курсом політичного та ідеологічного розвитку сучасних країн [1, с. 130].

Згідно з позицією західних дослідників, головна проблема зараз полягає в тому, що держава втрачає можливості здійснювати контроль над процесом переміщення капіталу. «Один із головних моментів у цій схемі – це те, що все складніше становиться здійснювати фінансування «великої соціальної політики», оскільки необхідні запозичення в нових умовах стають більш витратними в порівнянні з попереднім періодом, коли уряди мали більші можливості залучення додаткових ресурсів» [9, с. 277].

Із певного моменту вказані зміни стали формувати межі стратегії, спрямованої на зміну ролі та функцій держави в економіці та соціальному розвитку. Така політика спрямована на трансформацію моделі, виходячи з нового контексту взаємодії між різними галузевими та корпоративними інтересами, соціальними партнерами та соціальними групами. Одним із провідних аспектів є зміна балансу між факторами виробництва (капіталом та працею), що на рівні суспільства знаходить відображення в посиленні позицій підприємців, а основні зусилля держави спрямовуються на підвищення ефективності конкурентної політики.

За результатами дослідження, проведеного фахівцями МВФ, доведено, що заходи з боку уряду спрямовані на скорочення державних видатків, мають менш стримуючий вплив на темпи розвитку економіки, ніж заходи, спрямовані на збільшення податкового навантаження на економіку країни. При цьому важливу роль відіграє структура видатків, які підлягають скороченню, так званому «бюджетному стисненню». Якщо збалансування бюджету буде відбуватися за рахунок скорочення статей видатків, що мають «політичне значення», зокрема державні трансферти, або статей державного споживання, наприклад, фонд оплати праці державного сектору економіки (бюджетна сфера), то таке корегування буде мати позитивний вплив на економіку [8].

Крім того, скорочення «політично вагомих» статей видатків сигналізує для учасників фінансового ринку про зростання довіри до дій уряду щодо зниження дефіциту бюджету в довгостроковій перспективі, що, у свою чергу, сприятиме зростанню сукупного попиту у країні. Що стосується трактування поняття видатків, що мають політичну вагу, зокрема державні трансферти, то під державними трансфертами в розвинених країнах розуміють безповоротні видатки на створення суспільних благ. Частково до них включаються видатки на медицину та пенсійне забезпечення, оскільки у цих державах існує спеціальна система соціального страхування, своєрідні податки на соціальні послуги [2, с. 25].

Також існують соціальні трансферти, що включають: усі види пенсій (за віком, за інвалідністю, у зв'язку із втратою годувальника, за вислугу років, соціальні пенсії); всі види стипендій студентів ЗВО, середніх спеціальних закладів освіти; всі види виплат (із соціального страхування, кошти на дітей, за безробіттям тощо); компенсаційні виплати та пільги, а також грошову допомогу у формі оплати вартості путівок у санаторії, дома відпочинку [10, с. 330].

Крім того, населенню надаються трансферти в натуральній формі з товарів і послуг безкоштовно або за пільговими цінами. До них відносяться послуги у сфері освіти, культури, спорту, соціального забезпечення, житлово-комунального господарства тощо.

Висновки. Таким чином, ідея «соціальної держави» і в сучасному соціально-політичному дискурсі, і у практичному житті не втратила своєї актуальності, хоча й переживає часи зміни свого змісту, зумовлені дією глобалізаційних викликів та зростаючої соціальної нерівності. Саме поняття «держава» трансформується, а тому і всі пов'язані з ним визначення так само зазнають трансформацій, при цьому соціальна функція держави зростає за обсягами і перетворюється поступово на основну.

Показники економічного розвитку, а саме витрати сучасних держав на соціальні видатки, завжди є свідченням виконання державою своїх зобов'язань перед суспільством. Боргове навантаження сучасних держав вимагає від урядів вжити

заходів щодо економії бюджетних коштів та скорочення видатків. Однак під час прийняття управлінських рішень щодо скорочення бюджетних видатків переваги повинні мати заходи, спрямовані на скорочення політично вагомих статей, оскільки це позитивно вплине на темпи розвитку економіки, ніж скорочення статей державного споживання або державних інвестицій, особливо в умовах посткризового розвитку економіки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Люблинский В.В. Социальная политика в условиях глобализации: опыт развитых стран. *Политические исследования*. 2010. № 6. С. 130–146.
2. Коляда Т.А., Музиченко Г.В. Соціально-економічні передумови побудови ефективної моделі держави для сучасної України. *Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія*. 2007. № 1(38). С. 20–27.
3. Коляда Т.А., Музиченко Г.В. Вплив демократії на обсяг гарантованих державою соціальних послуг населенню та рівень їх фінансового забезпечення в умовах посткризового розвитку економіки. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1. С. 181–189.
4. Матвеев С.О., Музиченко Г.В. Соціальна політика Отто фон Бісмарка і сучасність. *Український історичний журнал*. 2008. № 6. С. 134–149.
5. Музиченко Г.В. Вплив сучасних світових соціально-економічних процесів на зміст соціальної політики держави. *Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія*. 2011. № 9(134). С. 181–189.
6. Музиченко Г.В. Глобалізаційні виклики сучасної держави: соціально-філософський аспект. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2014. № 3(61). С. 65–69.
7. Музиченко Г.В. Актуальність соціальної політики О. Бісмарка в сучасних державах. *Концепції соціокультурної трансформації сучасного суспільства*. Одеса : Університет Ушинського, 2019. С. 26–27.
8. Перспективы развития мировой экономики: Подъем, риски и перебалансирование / Международный валютный фонд. URL : <http://www.imf.org/external/russian/index.htm>.
9. Koliada T., Muzychenko G. Transformation of the role of state in economy of Ukraine from the respective of Euro-integration process. *European integration processes in the 21st century: key trends, major challenges and new opportunities*. Kyiv : Ukrainian Association of Teachers and Researchers for European Integration, 2018. С. 276–287.
10. Muzychenko G., Koliada T., Churkina I. Impact of European Integration Process on the Necessity of Long-Term Budget Planning Introduction in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. № 3(5). P. 329–333.
11. Muzychenko G., Koliada T. Evaluation of State Intervention to the Country Economy by Global Democratic Markers. *Scientific Development and Achievements*. London, 2018. Pp. 421–432.

REFERENCES:

1. Lyubly`nsky`j V. V. (2010). Socy`al`naya poly`ty`ka v uslovy`yax globaly` zacy`y` : opyt razvy`tyx stran [Social policy in the context of globalization: the experience of developed countries]. Poly`ty`chesky`e y`ssledovany`ya, no.6, pp. 130-146. [in Russian]
2. Kolyada T. A., Muzy`chenko G. V. (2007). Social`no-ekonomichni peredumovy` pobudovy` efekty`vnoyi modeli derzhavy` dlya suchasnoyi Ukrayiny` [Socio-economic prerequisites for building an effective state model for modern Ukraine]. Naukovy`j visny`k. Odes`ky`j derzhavny`j ekonomichny`j universy`tet, no.1 (38), pp. 20-27. [in Ukrainian]
3. Kolyada T. A., Muzy`chenko G. V. (2012). Vply`v demokratiyi na obsyag garantovany`x derzhavoyu social`ny`x poslug naseleennyu ta riven`yix finansovogo zabezpechennya v umovax postkry`zovogo rozvy`tku ekonomiky` [Influence of democracy on the volume of socially guaranteed social services to the population and the level of their financial support in the post-crisis economic development]. Zbirny`k naukovy`x prac` Nacional`nogo universy`tetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby` Ukrayiny`, no.1, pp.181-189. [in Ukrainian]
4. Matvyeyev S. O., Muzy`chenko G. V. (2008). Social`na polity`ka Otto fon Bismarka i suchasnist` [Otto von Bismarck's Social Policy and Modernity]. Ukrayins`ky`j istory`chny`j zhurnal, no.6, pp. 134-149. [in Ukrainian]
5. Muzy`chenko G. V. (2011). Vply`v suchasny`x svitovy`x social`no-ekonomichny`x procesiv na zmist social`noyi polity`ky` derzhavy` [Influence of modern world socio-economic processes on the content of the state social policy]. Naukovy`j visny`k. Odes`ky`j derzhavny`j ekonomichny`j universy`tet, no. 9 (134), pp.181-189. [in Ukrainian]
6. Muzy`chenko G. V. (2014). Globalizacijni vy`kly`ky` suchasnoyi derzhavy` : social`no-filosofs`ky`j aspekt [The globalization challenges of the modern state: the socio-philosophical aspect]. Perspekty`vy`. Social`no-polity`chny`j zhurnal, no.(61), pp. 65-69. [in Ukrainian]
7. Muzy`chenko G. V. (2019). Aktual`nist` social`noyi polity`ky` O. Bismarka v suchasny`x derzhavax [The relevance of A. Bismarck's social policy in modern states] Koncepti sociokul`turnoyi transformaciyi suchasnoho suspil`stva. – Odesa: Universy`tet Ushy`ns`kogo, pp. 26-27. [in Ukrainian]
8. Perspekty`vy` rozvy`ty`ya my`rovoj ekonomy`ky` : Pod`em, ry`sky` y` perebalansy`rovany`e [Prospects for the development of the world economy: Rise, risks and rebalancing]. Mezhdunarodny`j valyutny`j fond. URL: <http://www.imf.org/external/russian/index.htm> [in Russian]
9. Koliada T., Muzychenko G. (2018) Transformation of the role of state in economy of Ukraine from the respective of Euro-integration process. European integration processes in the 21st century: key trends, major challenges and new opportunities. - Kyiv: Ukrainian Association of Teachers and Researchers for European Integration, pp. 276-287. [in English]
10. Muzychenko G., Koliada T., Churkina I. (2017). Impact of European Integration Process on the Necessity of Long-Term Budget Planning Introduction in Ukraine. Baltic Journal of Economic Studies, no.3 (5), pp. 329-333. [in English]
11. Muzychenko G., Koliada T. (2018) Evaluation of State Intervention to the Country Economy by Global Democratic Markers. Scientific Development and Achievements. – London, pp. 421-432. [in English].

Theoretical background and modern content of the “social state” concept

Kravets Hanna Vasylivna

Associate Professor of the
Department of Social Work
Odessa I. I. Mechnikov
National University
Dvoryanskaya str., 2,
Odessa, Ukraine

Among the main consequences of globalization, the process of blurring the contours of the state is considered one of the most significant, since it can lead to the dismantling of governmental institutions of power in society. At the same time, the globalization of the economy causes a number of social consequences in the society, which the state has to overcome through its executive authorities and at its own expense. Therefore, the agenda raises the question of identifying and building in Ukraine a model of state that would be based on an optimal model of state-economy relations and would contribute to both the economic growth of the country and the solution of social problems of society.

This article aims to shed light on the basic theoretical foundations of the concept of “social state” and to clarify the degree of their relevance by analyzing the real state of relations between society, the state and the economy in modern Ukraine.

Historical and analytical methods will be applied to the article to form a holistic view of the concept's evolution and its modern dimension. Using the analytical method helps to analyze the main financial indicators of Ukraine economic development, which are reflecting the development of relations between society, the state and the economy at the present stage and recognized by the world community as indicators of “social state”.

Thy concept of “social state” is experiencing times of change in its content, driven by the effects of globalization challenges and growing social inequality. The state itself as an institution of power is transformed, and the state social function is increasing and gradually becoming the main one. Economic development indicators, namely the spending of modern states on social expenditures, requires governments to take measures to save budgetary resources and reduce expenditures. However, management decisions to reduce budget expenditures should benefit from measures aimed at reducing politically significant items, as this will have a positive impact on economic development rates than cuts on public consumption or public investment and will retain the social attribute of the state.

Key words: social state, globalization changes, functions of the state, social policy, public expenditures, budget.